
Reflexen

R.T. te Velde

‘Alles is hermeneutiek ...’

Vorige zomer verscheen het boek *Gereformeerde hermeneutiek vandaag*. In deze bundel geven docenten van de Theologische Universiteit Kampen (Broederweg) invulling aan het gegroeide hermeneutische bewustzijn dat voor de beoefening van de gereformeerde theologie wenselijk is. Nu heeft deze bezinning in de breedte van de theologie en ook in de breedte van de gereformeerde gezindte plaatsgehad. In de setting van de ‘vrijgemaakte’ Gereformeerde Kerken kreeg dit mede het karakter van een inhaalslag, ten opzichte van een eerdere fase waarin bijbelse uitspraken en voorschriften tamelijk rechtstreeks op vraagstukken en situaties van vandaag betrokken werden. Onder aanvoering van hoogleraar ethiek en spiritualiteit Ad de Bruijne en docent systematische theologie Hans Burger betogen de Kamper theologen dat ‘hermeneutiek’ niet alleen gaat over ‘leesregels’ bij de uitleg van de Heilige Schrift, maar ook over het hele ‘verstaansproces’ waarin wij de Bijbel lezen, verwerken en toepassen.

Vrouw en ambt

In verschillende debatten speelt de vraag naar de hermeneutiek een nadrukkelijke rol. Gedacht kan worden aan de vraag naar ‘de vrouw in het ambt’. Nadat de ‘grote’ protestantse kerken al eerder in de 20e eeuw de stap naar openstelling van de ambten zetten, zijn in de afgelopen decennia ook de kleinere kerken met dit thema bezig geweest. De Christelijke Gereformeerde Kerken waren er vroeg bij met een belangrijk rapport dat op de synode van 1998 diende, en dat resulteerde in de uitspraak dat uit het geheel van het spreken van de Heilige Schrift duidelijk is dat het gezaghebbend leidinggeven aan de gemeente toekomt aan de man en niet aan de vrouw. De Nederlands Gereformeerde Kerken sloegen een andere koers in met het besluit van de Landelijke Vergadering 2004 om zusters tot alle ambten toe te laten. Aan dit besluit lag een rapport ten grondslag getiteld “Vrouwelijke ouderling en predikant” (VOP). Opvallend is hierin de tweeslag van exegese en hermeneutiek. Afgelopen jaar (juni 2017) kwam in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) de bezinning op de mogelijkheid van vrouwelijke ambtsdragers tot een (voorlopige) afronding. In rapporten en debatten van de afgelopen twaalf jaar bin-

nen de ‘vrijgemaakte’ kerken is de moeizame omgang met de vraag naar hermeneutiek te herkennen. Het deputatenrapport dat in 2014 op de synode kwam, koos nadrukkelijk voor een hermeneutische insteek vanuit de kloof tussen de cultuur en maatschappij van tweeduizend jaar geleden en die van vandaag. De generale synode van Ede-Noord kon zich niet achter de argumentatie langs deze lijn scharen en stelde een nieuw deputaatschap in. Wie het rapport “Samen dienen” van deze laatste groep deputaten leest, zal ontdekken dat er geen afzonderlijke hermeneutiek in gepresenteerd wordt. Dit wil niet zeggen dat hermeneutische bezinning onbelangrijk is in het rapport. Alleen betreft het een meer inhoudelijk gevulde hermeneutiek: een leesvoorstel om een aantal ‘lagen’ en ‘lijnen’ in het bijbelse spreken over de positie van mannen en vrouwen te duiden en met elkaar in verband te brengen. In de uiteindelijke besluiten die de generale synode Meppel-2017 vaststelde, ligt het nog weer anders: het thema hermeneutiek wordt niet expliciet genoemd, en de gronden onder de besluiten om de verschillende ambten in de kerk open te stellen voor vrouwen bestaan uit een schijnbaar eenvoudig beroep op schriftgegevens. Bij nader toezien blijken er toch belangrijke hermeneutische beslissingen mee te komen in de argumentatie.

Evolutie en schepping

Een ander heet hangijzer binnen de gereformeerde gezindte is het debat over schepping en evolutie. In het Focusartikel “Schepping, evolutie en geschiedenis” van december 2017 ging H. van den Belt in op de recente publicaties van Mart-Jan Paul en Gijsbert van den Brink. Hij liet zien dat de boeken die zij schreven als het ware elkaars spiegelbeeld zijn in de omgang met hermeneutiek. Bij Paul tref je een gedetailleerde exegetische bespreking aan van kernpassages uit de Bijbel die over schepping spreken, en Paul legt ook grote nadruk op het historische karakter van de bijbelse openbaring. Als tekort wijst Van den Belt de fundamentele hermeneutische bezinning aan waarvoor juist Van den Brink zich sterk maakt: in welk perspectief benaderen wij de vragen van Bijbel en wetenschap, en op welke wijze kunnen wij inzichten en gegevens uit beide domeinen met elkaar verbinden? Omgekeerd schiet de visie van Van den Brink tekort – zo nog altijd Van den Belt – wanneer hij zijn theologisch-hermeneutische beschouwingen niet met concrete exegese vult en de aard van de geschiedwetenschap te veel in het midden laat. In deze diagnose is zichtbaar dat de hermeneutiek, als bezinning op ons verstaan van de wereld in het algemeen en van Gods openbaring in het bijzonder, een centrale rol speelt in het debat schepping-evolutie. Hermeneutisch bewustzijn functioneert als een soort makelaar tussen de verschillende kennisbronnen. Terwijl in de discussie over ‘vrouw en ambt’ vooral de verhouding tussen

Bijbel en cultuur spannende vragen oproept, komen in het debat rond schepping en evolutie vooral de natuurwetenschap en de categorie van de geschiedenis in beeld.

Israël en kerk

Als derde voorbeeld van het belang van een theologische hermeneutiek noem ik de bezinning op Israël. Op 22 en 23 maart belegde de onderzoeksgroep BEST (“Biblical Exegesis and Systematic Theology”, TU Kampen en TU Apeldoorn) een conferentie onder de titel “Israel as Hermeneutical Challenge”. Naar verwachting zullen de bijdragen aan deze conferentie op termijn in boekvorm gepubliceerd worden. Naar aanleiding van het programma signaleer ik dat we op meerdere niveaus van ons nadenken over de theologische betekenis van ‘Israël’ met hermeneutische vragen te maken krijgen. Uiteraard allereerst in een vrij directe, exegetische zin: hoe worden in de verschillende delen van Oude en Nieuwe Testament de positie en rol van dit volk in Gods heilsplan getekend? En de vervolgvraag: in hoeverre is er een ontwikkeling in het bijbelse spreken over Israël waar te nemen, bijvoorbeeld rond het trauma van de ballingschap en vooral door de komst van Jezus Christus als de Messias? Tegelijk is het denken over Israël nauw verbonden aan de historische en politieke actualiteit: veel christenen zijn geneigd om bijbelse beloften en uitspraken over Israël te betrekken op de etnische en staatkundige grootheid die we nu kennen. Is dat terecht? Welke stappen zitten daartussen? En, van een andere kant benaderd, in hoeverre kunnen we de christelijke kerk zien in het directe verlengde van het bijbelse Israël? Hier liggen belangrijke vragen, die raken aan de identiteit van de kerk en van ons als christenen. Het raakt ook aan de praktijk van de prediking, waarin we immers de woorden van God doorvertalen en doorgeven voor de kerk van vandaag. Hoe doen we dat op een integere en verantwoorde manier, rekening houdend met de voortgang van Gods heil maar zonder ons zomaar de voorrechten van Gods oude volk toe te eigenen?

Het thema Israël laat nog een kant van de hermeneutische kwestie zien. In de zoektocht naar zorgvuldig ‘verstaan’ gaat het niet alleen om de teksten die we benaderen, maar ook om onszelf en de beweging die we naar deze teksten toe maken. Hoewel in allerlei fases van de geschiedenis de gevoeligheid voor de blijvende eigenheid van Israël in de theologie is terug te vinden, is het te verdedigen dat juist de geschiedenis van de 20e eeuw ons extra alert gemaakt heeft. De positie waarin wij ons bevinden na de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog, de schuld en schaamte die wij collectief en plaatsvervangend ervaren over antisemitisch geweld in woord, gebaar en daden, dit alles maakt het voor ons onmogelijk om onverschillig aan Israël voorbij te

gaan. Onopgeefbare verbondenheid met Israël, zoals de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland die omschrijft, is geen vrijblijvende zaak. Christenen voor Israël en andere organisaties en bewegingen tonen een betrokkenheid die uitdrukking is van diepe theologische overtuigingen, en die tegelijk diepgaande invloed op deze overtuigingen uitoefent. Wij brengen onszelf mee in hoe wij de Schriften verstaan, en in verband met Israël betekent dit onder meer dat veel christenen de neiging hebben om feiten uit de politieke geschiedenis, zoals de stichting van de staat Israël in 1948 en de permanente staat van gewapend conflict waarin deze natie zich bevindt, te duiden in verbinding met bijbelse noties en profetieën. Uiteraard is er over elk van de aspecten van het thema Israël meer te zeggen. Het gaat mij er nu om, zichtbaar te maken hoe allerlei lagen van hermeneutisch bewustzijn (en gebrek daaraan) van invloed zijn op het gesprek dat wij in kerk en theologie hierover voeren.

Gender en kleur

Alles is hermeneutiek ... Het lijkt erop dat dit niet alleen in de wereld van de theologie geldt, maar ook in de brede maatschappelijke discussies. Ik denk aan twee jonge loten aan de stam van de wetenschappen die zich luid roeren in de publieke opinie: postkoloniale studies en genderstudies. Met de impact van 'genderstudies' kwamen we deels al in aanraking bij het thema 'de vrouw in het ambt'. Het traditionele denken over mannen en vrouwen in hun biologisch bepaalde eigenheid wordt doorbroken door de postmoderne claim dat er geen vastliggende identiteit is: niet onze (biologische) sekse is leidend voor wie we zijn, maar ons 'gender' als de sociale constructie waarvoor we zelf kunnen kiezen. Seksuele oriëntatie (hetero, homo, biseksueel en nog veel meer varianten) wordt fluïde, onder de samenlevingsvormen mag het 'traditionele' huwelijk geen voorrangspositie krijgen, en kinderen moeten al van jongs af aan de ruimte krijgen om zichzelf te leren identificeren ergens op het wijde spectrum van de genderidentiteit.

Deze benadering van de vraagstukken rond gender en relaties is op twee belangrijke manieren hermeneutisch virulent. In de eerste plaats wordt constant de wantrouwende vraag gesteld: hoe kom je erbij om over seksualiteit en relaties bepaalde uitspraken te doen? Onder de schijn van verifieerbare psychologische, sociologische en biologische beweringen gaat het volgens de genderbeweging in feite om macht. Door jezelf of een ander in een rol of oriëntatie of relatievorm vast te zetten, kun je macht uitoefenen. Vastleggende definities beknotten de vrijheid van het individu, en daarom moeten deze door een deconstruerende hermeneutiek ontmaskerd worden. De keerzijde hiervan is dat omgekeerd het 'genderperspectief' beheersend wordt voor een

totale kijk op de maatschappelijke werkelijkheid. Op alle domeinen van de samenleving wordt gezocht naar mechanismen die bijvoorbeeld 'heteronormativiteit' of 'seksisme' in stand houden. Alle overige vragen naar waarheid en betekenis worden in de mal van 'gender' gegoten. Wat begon als een kritische deconstructie, wordt op zijn beurt een overheersende ideologie.

Witte onschuld

Eenzelfde verschijnsel doet zich voor in debatten die met het koloniale verleden van het Westen te maken hebben. De eeuwen van koloniale expansie door Spanjaarden, Portugezen, Hollanders, Engelsen en andere naties vormen een schrijnend verhaal van meedogenloze uitbuiting, onrecht en achteloos omspringen met het leven van medemensen. Juist gereformeerde christenen die ervan doordrongen zijn hoe diep het kwaad in ons huist, zullen nooit de neiging hoeven hebben om dit te verdoezelen of goed te praten. Tot een integrale beoefening van de geschiedschrijving behoort dat we ook de zwarte bladzijden onder ogen zien.

Bij postkoloniale studies gaat het echter om meer. Een aansprekend voorbeeld is te vinden bij Gloria Wekker, emeritus hoogleraar sociale en culturele antropologie aan de Universiteit Utrecht en eerder onder andere voorzitter van de 'diversiteitscommissie' van de Universiteit van Amsterdam. Extra bekendheid kreeg ze doordat in december 2017 de Joke Smitprijs voor emancipatie van vrouwen aan haar werd uitgereikt. In haar oeuvre verbindt ze de thema's van gender/seksualiteit met die van de Afro-Amerikaanse en Caribische identiteit. Wekker betoogt dat witte mensen ('wit' om het woord 'blank' te vermijden, dat een zekere superioriteit schijnt uit te drukken) zich altijd schuldig maken aan racisme, zelfs wanneer zij denken dat zij dat niet doen. Als verklaring hiervoor ontwikkelt Wekker het begrip 'cultureel archief': een verzameling historisch bepaalde ideeën, houdingen en gevoelens tegenover mensen van kleur. Vanuit ons koloniale verleden dragen we, volgens Wekker, een aantal stereotypen met ons mee die ons predisponeren om 'wit' in te vullen als geslaagd, intelligent, bevoorrecht, en 'zwart' of 'gekleurd' als achterlijk, minderwaardig. Nederlanders zijn eeuwenlang koloniale heersers geweest en keken dus op een bepaalde manier naar gekleurde volken. We waren ervan overtuigd dat ze, net als andere Europese volkeren, het recht hadden om het grondgebied uit te breiden en andere volkeren aan zich te onderwerpen. Die manier van denken is niet opeens verdwenen, slechts decennia nadat de koloniale overheersing moest worden opgegeven. Wat volgens Wekker nodig is om deze 'witte onschuld' te doorbreken, is dat wij leren luisteren naar de stem van degenen die slachtoffer werden van onze 'superioriteit'.

Deze denkwijze met haar kritische diagnose van verborgen racisme gaat

aan de theologie niet voorbij. Onlangs maakte ik op de jaarlijkse conferentie van de *Society for the Study of Theology* in Engeland een paneldiscussie mee die geheel aan dit thema gewijd was. Achtergrond vormde het gegeven dat kort na de Tweede Wereldoorlog een groot aantal mensen uit het Caribisch gebied – deel van het Britse imperium dat toen in hoog tempo uiteenviel – naar het ‘moederland’ emigreerde op basis van de ‘British Nationality Act’ van 1948. Hoewel zij officieel erkend waren als Brits staatsburger, had deze groep grote moeite om in de Britse samenleving een gelijkwaardige plaats te verwerven. Overal liepen zij tegen bureaucratie, onbegrip, en verholen racisme aan.

Aanleiding voor het panel was een boek, gepubliceerd door Robert Beckford, *Documentary as Exorcism: Resisting the Bewitchment of Colonial Christianity*. Het eerste dat mij verraste in de presentatie van dit boek is de absolute waarheid waarmee het thema wordt benaderd: het mengsel van westerse christelijkheid en koloniale onderdrukking is volgens Beckford zo giftig, dat niet alleen het imperialistische Engeland, maar evengoed de Caribisch-Britse gemeenschap die van dit imperialisme het slachtoffer was (en is) zich hierdoor laat beheksen. Ik noem deze terminologie opvallend, omdat hier geen ruimte meer lijkt voor nuanceren tussen goed en kwaad en tussen intenties en effecten. De remedie is al even radicaal als de diagnose: de boze betovering kan slechts door het uitdrijven van de koloniale demon worden verbroken. Het tweede dat mij opviel was de voorzichtige, haast gedweeë reactie van het gezelschap van theologen die deze panelbijeenkomst bijwoonden. Terwijl de wereld van academische theologie doorgaans een stevige discussie niet schuwt, liet men hier de gesel van de postkoloniale kritiek ongehinderd op de rug van kerk en theologie slaan. De boodschap dat westerse christenen en theologen het perverse systeem van koloniale uitbuiting niet alleen in het verleden hebben ondersteund, maar er nog altijd medeplichtig aan zijn zolang zij niet bereid zijn om ‘witte’ privileges op te geven, werd ontvangen met een ontzag dat naar mijn indruk verder ging dan de veelgeroemde Britse beleefdheid. Volgens deze diagnose is het sociaal-culturele ‘systeem’ dat de christelijke theologie omgeeft zo verdorven, dat het slechts door een revolutionaire omwenteling kan worden uitgezuiverd. Die omwenteling betreft niet slechts een omkering van intellectuele perspectieven, maar een daadwerkelijke verandering van machtsposities en instituten.

... maar hermeneutiek is niet alles

Op dit punt klappt het hermeneutische denken ook om. Als ons ‘verstaan’ van (teksten over) de werkelijkheid zo totaal bepaald wordt door onze positie in het leven en door ons verward te zijn in de botsing van belangen, dan lukt het ook niet meer om ‘verstaan’ los te maken van ‘bestaan’. Hierin schuilt een

wonderlijke paradox. Aan de ene kant heeft een hermeneutische benadering van onze kennis een sterk relativiserend effect: er is geen absolute waarheid, er is geen exclusieve betekenis in de tekst die wij eenduidig kunnen vaststellen. Al onze waarheidsclaims, ook als het over Bijbel, geloof en theologie gaat, zijn mede door onze eigen culturele vooroordelen en persoonlijke ervaringen gekleurd. Aan de andere kant kunnen pleidooien voor een meer bewuste en doordachte hermeneutiek de tendens hebben om alsnog een soort absoluut startpunt te willen creëren. Terwijl alle inhoudelijke uitspraken over betekenis en waarheid door onzekerheid omgeven zijn, lijkt het alsof we in ieder geval ons eigen 'verstaan' van de dingen kunnen veiligstellen wanneer wij ons van de beperktheid van ons kennen bewust zijn.

In de voorbeelden die ik hierboven besprak op het terrein van gender en racisme blijkt dat het uit elkaar houden van 'verstaan' en 'bestaan' uiteindelijk niet houdbaar is. Juist een consequent doorgevoerde hermeneutische argwaan leidt tot een positie waarin er geen ontkomen meer aan is: hermeneutiek is niet alleen een 'technische' wetenschap voor de uitleg van teksten, maar is deel van de *condition humaine*. Als we aan de verkeerde kant staan van de scheidslijn die in termen van gender of postkoloniale erfenis gedefinieerd is, staan we schuldig aan een denkwijze die we binnen de voorwaarden van die denkwijze niet eens kunnen veranderen. De enige oplossing is dan een revolutie: een hardhandig ingrijpen dat de (onderdrukkende) stand van zaken omzet naar een staat van bevrijding. Kortom: als we over hermeneutiek spreken, gaat het niet slechts om een randvoorwaarde voor denken en handelen, maar dan staat alles op het spel. Dan moeten we het dus opnieuw over alles hebben.

Een nieuwe start

In dit dolderaai van de hermeneutische theorievorming ligt naar mijn idee een belangrijk aangrijpingspunt voor een nieuwe start in de theologie. Meerdere theologen uit de laatste honderd jaar hebben dit ook al op hun manier aan de orde gesteld. Karl Barth, bijvoorbeeld, verzette zich tegen de opvatting dat de theologie zich eerst, vóór, in de 'prolegomena' rekenschap moest geven over de waarheid van Gods openbaring ten overstaan van de menselijke rede, voordat de inhoud van het christelijk geloof kon worden ontvouwd. Het liefst zou Barth *medias in res* beginnen, in de overtuiging dat de waarheid van God in die 'zaken' zelf meekomt. Als er dan toch prolegomena aan het begin van de dogmatiek staan, dan zijn het de dingen die 'als eerste' gezegd worden en niet die 'vooraf' gezegd moeten worden ("es handelt sich nicht um die vorher, sondern um die zuerst zu sagenden Dinge"). In de geloofsuitspraken die als eerste aan de orde worden gesteld, komt volgens

Barth de gehele leerinhoud al mee. Op een vergelijkbare manier houdt de vorig jaar overleden lutherse theoloog Robert Jenson in zijn *Systematic Theology* de prolegomena uiterst kort, en pleit hij ervoor om theologie ‘in the material mode’ te beoefenen.

In ons eigen land keerde zo’n veertig jaar geleden godsdienstwijsgeer Vincent Brümmer zich tegen de – in zijn ogen – obsessie met de vraag ‘Hoe kun je dat weten?’ (‘How do you know?’) en ontwikkelde hij een program van analytische theologie dat gedreven wordt door de vraag ‘Wat betekent het?’ (‘What does it mean?’). Aan deze laatste tegenstelling voeg ik dan trouwens toe, dat het onderzoek naar de betekenis van de geloofswaarheden ons vanzelf ook weer bij de vraag naar de zekerheid van dat geloof brengt. De inhoudsbepaling van de geloofsbegrippen kan niet zonder de vraag naar herkomst en fundering. In die zin heeft het ook geen zin om hermeneutische en analytische theologie als tegengesteld aan elkaar te zien. De zijnsgronden en de kennisgronden liggen nu eenmaal dicht bij elkaar.

In de ‘Kamper’ bundel *Gereformeerde hermeneutiek vandaag* klinkt dit besef ook door. De vraag ‘Wat is hermeneutiek en hoe draagt die bij aan de theologie?’ wordt niet eenduidig beantwoord, en dat kan blijkbaar ook niet. In de bijdragen vanuit de verschillende deeldisciplines blijkt de hermeneutische vraag telkens een iets andere articulatie te krijgen, verweven met vooronderstellingen, inzichten en methodes die eigen zijn aan dat deel van de theologie. Bovendien zet het fundamentele hoofdstuk van Hans Burger een inhoudelijk-theologische en spirituele setting neer waarin de vragen rondom ons ‘verstaan’ van de Schrift pas goed tot hun recht kunnen komen. Ik citeer enkele kernzinnen (pag. 40): “Zowel openbaring als verlossing, maar ook de liefde van waaruit beide voortkomen, hebben hermeneutische betekenis. Openbaring breekt onze gesloten wereld open en geeft een nieuw zicht op God, onszelf en onze wereld. Gods verlossing bevrijdt en vernieuwt ons tot nieuw verstaan en tot nieuw leven in het licht van dat verstaan. Gods liefde geneest ons gevallen bestaan, zodat wij de waarheid weer eerlijk onder ogen kunnen (leren) zien. In dit alles zijn we blijvend afhankelijk van God, door wie we tot verstaan komen.”

Waarheid die bevrijdt

Van tijd tot tijd kan het goed en noodzakelijk zijn om wat nadrukkelijker expliciet bij de vragen rond ons verstaan van Gods stem in ons leven stil te staan. In de context van gereformeerde theologie betekent dit meteen ook: Op welke wijze is de Bijbel voor ons het Woord van God? Hoe geven wij onze gedachten, wensen en vooronderstellingen gevangen aan Christus? Zodra we in zulke vragen dieper doordringen, gaat het al gauw weer om de volle realiteit

van Gods heil voor ons en voor deze wereld. De waarheid die ons in Christus geopenbaard wordt, is de waarheid die ons bevrijdt (Johannes 8:32) omdat daarin de drie-enige God zelf met al zijn volheid naar ons toekomt. In geloof en verkondiging en theologie laten we die volheid steeds weer en steeds meer tot ons doordringen, zonder die ooit in de greep te krijgen en zonder die in een archimedisch punt van externe zekerheid te kunnen voorzien.

Inderdaad: op een bepaalde manier is alles hermeneutiek. In alle vragen van geloof en theologie komt óók de vraag naar ons toe: Hoe weet ik dit? Hoe sta ik hier zelf in? In die zin is het goed om ons steeds weer te laten bevragen, om zo bescheiden en leerbaar te blijven. Tegelijk is hermeneutiek niet alles, en gelukkig maar. We blijven niet bevangen in de beweging die cirkelt om ons eigen verstaan, op zoek naar een zeker startpunt voor onze kennis. We berusten niet in een diagnose die alle zoeken naar waarheid uiteindelijk verklaart tot het spiegelgevecht van machten en belangen. We spitsen onze oren om de stem te verstaan die ons roept. We vertrouwen ons ook in ons kennen, denken en zoeken toe aan Hem die waarheid en trouw in eigen Persoon is.

Personalia

Als eerste wijs ik op een transfer zoals je die in de wereld van de theologie zelden meemaakt: de Groninger hoogleraar Geurt Henk van Kooten zal vanaf 1 oktober aanstaande de leerstoel 'Lady Margaret's professor of Divinity' aan de Universiteit van Cambridge gaan bezetten. De benoeming op deze prestigieuze post is een hartelijke gelukwens waard! Van Kooten, sinds 2006 hoogleraar Nieuwe Testament en vroeg christendom aan de Rijksuniversiteit Groningen en van 2008-2013 tevens decaan van de faculteit Godgeleerdheid en godsdienstwetenschap, treedt in de voetsporen van onder anderen Desiderius Erasmus die van 1511 tot 1514 in Cambridge doceerde. Ook in zijn nieuwe positie zal Van Kooten het fundamentele discours voortzetten dat hij als nieuwtestamenticus opbouwde rond de verhouding van geloof en rede, evangelie en (antieke) cultuur.

Aan de Protestantse Theologische Universiteit trad een nieuwe hoogleraar dogmatiek aan: op 23 februari sprak dr. Maarten Wisse in Amsterdam zijn inaugurele oratie uit onder de titel "Het gevaarlijkste geloof van allemaal: dogmatiek als profetie". Op het centrale punt van de Reformatie, de leer van de rechtvaardiging door het geloof alleen, houdt Wisse aan geloof en kerk een kritische spiegel voor, en zet hij daarmee het vak dogmatiek goed op de kaart. Op een fraaie manier weet Wisse de elementen uit zijn theologische *Werdegang* te combineren in een optreden dat, geworteld in de grote traditie van de kerk, fundamentele vragen durft stellen en creatieve wegen zoekt om het gesprek tussen evangelie, kerk en samenleving op gang te houden. Zowel

de kersverse hoogleraar als de universiteit waaraan hij zich verbond is hiermee van harte te feliciteren.

Een betekenisvolle verbinding van christelijke geloofsinhoud en maatschappelijke relevantie was ook het doel van het proefschrift waarmee Peirong Lin op 2 maart promoveerde aan de Evangelische Theologische Faculteit in Leuven (promotores Patrick Nullens en Henk Jochemsen). De promovenda deed empirisch onderzoek naar de ervaring van de wereldwijde organisatie World Vision met *mission drift*: het afdwalen van de oorspronkelijke missie. Met behulp van centrale theologische noties uit de triniteitsleer doet zij in haar proefschrift aanbevelingen om de identiteit van christelijke organisaties zoals World Vision te versterken.